

TREI SCRISORI INEDITE ALE „ASOCIAȚIEI NAȚIONALE ÎN ARAD PENTRU CULTURA ȘI CONSERVAREA POPORULUI ROMÂN“

VIOREL CIUBOTĂ

Legăturile vechi existente între ținuturile sătmărene și cele arădene datează, cel puțin pe baza actelor existente la Arhivele Statului din Satu Mare, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când o parte a parohiilor românești sătmărene care nu au trecut la greco-catolicism, aparțineau de episcopia Aradului¹.

Însă un spirit nou de colaborare politică și culturală apare în deceniul al VII-lea al secolului al XIX-lea când asistăm la ample acțiuni în acest sens.

Se păstrează o scrisoare a lui Iacob Brândușanu, originar din județul Satu Mare, autorul primei nuvele consacrate Țării Oașului („Camerdiana“ — Cămărzana)² ajuns avocat în Arad și care într-o scrisoare trimisă protopopului din Seini George Maniu, un brav luptător pentru drepturi naționale, îi comunică că i-a trimis cele trei memorii ale românilor arădeni din iulie 1860, 9/23 mai 1861, 19/31 mai 1861 adresate lui Andrei Saguna, Comisiei Permanente de la Sibiu și deputaților români din dieta de la Pesta, pentru ca și românii din această zonă să adopte o atitudine similară și anume să ceară ținerea unui congres al tuturor românilor din monarhia austriacă³. Foarte important este faptul că din context reiese că și din județul Satu Mare au fost expediate scrisori în Arad care conțineau părerile politice ale sătmărenilor: „Așa dară vei vedea că noi încă suntem de păreri D-voastre“⁴. Scrisoarea se constituie într-un program de acțiune politică al tuturor românilor din Partium, în Sătmar având loc mai multe întruniri politice ale fruntașilor români așa după cum reiese dintr-o scrisoare din 30 septembrie 1864 expedită de George Maniu lui Toma Sorban, arhidiaconul Careilor⁵.

Este aproape sigur că unul din momentele când s-a discutat despre atitudinea politică comună a sătmărenilor și arădenilor a fost prilejuit de conferința preliminară școlară ținută în 12 septembrie la Seini și unde

¹ Arhivele Statului Satu Mare, Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice, inv. nr. 298 și 299.

² cf. Vasile Vartolomei, *Mărturii culturale bihorene*, Cluj, 1944, p. 88—89.

³ *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională. Documente 1848—1918*, București, 1981, p. 97.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848—1918*, București, 1989, p. 139.

participă o serie de fruntași ai mișcării naționale: Ioan Seremi, protopopul din Mădăras⁶, Vasile Catoca, protopopul din Borlești, Petru Bran⁷, protopopul din Satu Mare, George Maniu, Ciriace Barbul, 5 profesori de la liceul din Beiuș, Petru Mihut⁸, Ioan Sălăgian⁹, George Marchiș¹⁰, Ignat Sabo¹¹, Simion Popovici Deseanu¹², precum și Ioan Popovici Deseanu, posesor în comitatul Aradului și „ablegat la dieta Ungariei”¹³.

În acest context de strânse legături politice dar și culturale între sătmăreni și arădeni, se înscriu și cele trei scrisori ale Asociației Naționale în Arad pentru cultura poporului român înființată în anul 1862 din inițiativa lui George Popa¹⁴. Prima este o adresă (nr. 81) din septembrie 24/6 octombrie 1865 și este adresată lui Toma Sorban¹⁵ fiind semnată de V. Popovici, director secund și Dionisie Păscuțiu, notar al Asociației arădene. Ea cuprindea hotărârile adoptate în ședința directorială ținută în 24 septembrie/4 octombrie 1865 privitor la ținuturile sătmărene.

Astfel i se expedia lui Sorban lista membrilor Asociației din comitatul Satu Mare, în care erau consemnate restanțele de cotizații, rugându-l să le încaseze și să le expedieze casierului dr. Atanasie Sandor¹⁶. Era rugat deasemenea să vegheze „asupra schimbării localizării, sau intravenitei moarte între membrii asociației ținători de sfera activității

⁶ Iacob Brândușanu îi mărturisește lui G. Maniu intenția de a-i expedia și lui Seremi memoriile cf. *Maramureșenii...*, p. 97.

⁷ Petru Bran (1821—1877), născut la Tohan, jud. Sălaj, numit profesor și protopop la Satu Mare în 1859, unde a militat intens pentru drepturi politice și naționale pentru românii sătmăreni. A introdus limba română la Liceul catolic regesc din Satu Mare în anul 1859, cf. V. Scurtu, *Petru Bran un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Satu Mare, f.a.

⁸ Petru Mihut (1830—1902) profesor la Beiuș în perioada 1855—1864 și director al liceului între anii 1877—1888, cf. Dr. Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș 1828—1928*, Beiuș, 1928, p. 166.

⁹ Ioan Silviu Sălăjanu (1836—1896) născut în județul Satu Mare, profesor la Beiuș între anii 1858—1872, autor al primului manual de geografie din Transilvania (1871), cf. dr. C. Pavel, *Școalele...*, p. 169—171.

¹⁰ George Marchiș (1836—1884) profesor la Beiuș între anii 1859—1862, cf. *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979, p. 552 și dr. C. Pavel, *Școalele...*, p. 171.

¹¹ Ignat Sabo (—1878) profesor la Beiuș între anii 1858—1860. A scris mult în problema înființării unui gimnaziu la Seini prin presa vremii.

¹² Simion Popovici Deseanu (1825—1928) profesor suplinitor la Beiuș între anii 1860—1862, cf. dr. C. Pavel, *Școalele...*, p. 172.

¹³ Ioan Popovici Deseanu (1831—1892), născut la Bichiș și ales deputat în dietă în anul 1861, fondator și conducător al Asociației Arădene pentru Cultură, deputat de Rodna în dietă în anii 1868 și 1874 cf. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tomul II, Sibiu, 1990, p. 143.

¹⁴ Este vorba de „Asociațiunea națională în Arad pentru cultura și conștientizarea poporului român” care a funcționat cu o întrerupere de câțiva ani până în 1918 cf. V. Curticapeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 48—58.

¹⁵ Toma Sorban (1805—1881) născut la Nyiradony, în Ungaria, numit arhidiacon al părților sătmărene la 1857, remarcându-se ca un neobosit promotor al programului cultural și politic al românilor sătmăreni.

¹⁶ Muzeul județean Satu Mare, inv. nr. 20.116, f. 2.

Prea Onoratei Domniei tale“ și să informeze la timp Direcțiunea despre aceasta¹⁷.

Din tabelul care însoțea adresa rezultă că în județul Satu Mare erau cinci membrii înscrși în anul 1863 și patru membrii noi. Dintre membrii vechi îi amintim pe Toma Sorban, arhidiacon, Ioan Borbola, avocat și George Marchiș, preot în acea perioadă la Resighea, viitor arhidiacon al Careilor, iar dintre cei mai noi pe Ciriac Barbul, viitor arhidiacon al Careilor.

A doua adresă, nr. 89 datează din 1/13 ianuarie 1866 și este semnată de Miron Romanul¹⁸ și Dionisie Păscuțiu și este adresată tot lui Toma Sorban, arhidiaconul Careilor. Aflăm că suma restanțelor taxelor de membru se ridică la 7 500 florini „de unde e lucru... că între împrejurări asemenea Asociațiunea necu(m) (poa)te avânta în scopurile sale, ci e periclitată chia(r) (e)xistența-i...“¹⁹.

Direcțiunea cere din nou în mod imperativ ca toți restanțierii „fără amânare“ să-și depună taxele, astfel „va păși în contra restanțierilor pe calea Legii“²⁰.

A treia adresă poartă numărul 120 din 26 februarie/10 martie 1866 și constituie un răspuns la adresa nr. 21 din 13 februarie a lui Toma Sorban, în care acesta înștiințează „cum că de nu va ține Asociația adunările sale generale și în alte cetăți afară de Arad, adică de nu va fi mișcătoare, nici P(re)a O(norata) Domnia Voastră, nici alți Domni nu veți mai fi membrii Asociației nici veți contribui la fondul aceleia“²¹. Direcțiunea îi răspunde că deocamdată Asociația nu poate să-și țină „adunările sale generale și aiurea“, dar acesta nu înseamnă că membrii „să nu-și îndeplinească obligațiile sale“²².

Bănuim că după această dată cei nouă sătmăreni nu au mai fost membrii ai Asociației arădene, în schimb îi întâlnim pe o bună parte dintre ei ca membrii ai „Astrei“ care în perioada anilor 1864—1865 număra în județul Satu Mare nu mai puțin de 25 de cotizanți²³.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Dr. Miron Românul, s-a născut la 23 august 1828 în Mezieș (jud. Bihor). Și-a făcut studiile gimnaziale la Beiuș, cele filozofice la Oradea și cursul teologic la Arad. Din anul 1861 intră în viața politică a comitatului Arad, fiind și unul din inițiatorii Asociației culturale. Va ajunge în 1873 episcop de Arad, iar din 1874 mitropolit ortodox al Transilvaniei. Moare în 13 octombrie 1898 la Sibiu, cf. C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, vol. III, Sibiu, 1904, p. 841—842.

¹⁹ Muzeul județean Satu Mare, inv. 20.117.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Loc. cit.*, inv. nr. 20.118.

²² *Ibidem*.

²³ *Sătmărenii...*, p. 141—142.

ANEXE

I.

51/865

Pre onorate Domnule Colectant!

În firul determinațiunei ședinței direcționale, ținută în 24 Sept(embrie) 1865 N(umă)r(ul) prot(ocol) 54 și se trimite sublista membrilor Asociațiunei rom(âne) arădene ținători de sfera activității Prea Onoratei D(omniei) tale.

În lista aceasta de după Protocolul capital sunt consemnate restanțele lor acurat și punctualmente, precum și anticipatul pe semestrul ultim a(l) anului (al) 3 lea, adică 1866 pentru cei ce s-au înscris la anul urzirei asociației.

Deci cu toata onoarea cuvenită ești rugat prin aceste(a) ca Colectant, să binevoiești a încasa de la toți restanți(i) sumele obligate cât va fi cu putință mai curând și-a le străpune de-a dreptul la Perceptorul asociațiunei Spectatului D(om) Dr. Atanasie Șandor.

Tot de-o dată și se prescrie pentru îndreptar pe venitoriu, ca lista aceasta originală să o păstrezi pentru totdeauna, trimițând aici numai în copie consemnarea membrilor solvenți, căci a face liste noi totdeauna răpește și timp și speze multe de la asociațiune.

Iar pentru susținerea ordului și armoniei cuvenite în lucrările asociațiunei, ești rugat, să binevoiești a priveghea asupra schimbării localizării, sau a intravenitei moarte între membrii asociațiunei ținători de sfera activității Preaonoratei Domniei tale având bunătate de a referi din timp în timp despre toate la Direcțiunea aceasta, ca schimbările, sau orice altă întâmplare în privința membrilor fiind însemnate în protocolul capital, să poată fi ținute toate în evidența.

Semnat în Arad din ședința directorială ținută în 24 sept(embrie)/6 oct(ombrie) 1865

V. Popovici

Director secund

Dionisie Păscuțiu

notar(ul) direct(iunii)

Preaonoratul D(omn) Toma Sorban colectant în N(agy) Károly¹.

Nr. Numele și cognocer. menul Membrului	Caracterul	Locuința	Țara sau comitatul	Anul în care s-a primit de membru	Ofer-ta anuală	Res-tan-ță	Luare aminte
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Toma Sorban	Archidia (con)	N.Károly	Satu Mare	1863	3	15	—
2. Ioan Borboia	advocat	"	"	1863	2	6	—
3. George Iuhas?	paroc	Moftinu Mic	"	1863	2	4	—
4. Ioan Soproni	preot	Nanda ²	"	1863	2	4	—

¹ Careii Mari.² Hurezu Mare.

	1	2	3	4	5	6	7	8
5.	George Marchiș	preot	Resighe	"	1863	5	5	solvit
6.	Danila Vultur	paroc	Berseau ³	"	1865	5	5	solvit
7.	Vasile Vajda	prot(opop) emerit	Lipau	"	1865	5	5	solvit
8.	Chiriac Barbu	protop(op)	"	"	1865	2	2	solvit
9.	Const. Martinovici	paroc						

³ Birsău de Sus.

II.

89/866

M(ult) O(norate) Domnule Colectant!

De-oarece mulți membrii ai Asociațiunei Rom(âne) din Arad nici la provocări repetite nu persolviră obligămintele sale restante, mare parte încă de la urzirea dânzei adică de la 1863, așa cât resta(nța) peste tot pestreacă 7500 fl(orini) v(alută) a(ustriacă) de unde e lucru în(că) între împrejurări asemenea Asociațiunea necu(m) să poa(tă) avanta în scopurile sale, ci e periclitată chia(r) e(xistența-i, drept avea Direcțiunea subsemnată n*.

* ce s-ar afla silită a lua măsurile cele mai eficace...* constrângerea membrilor restanțieri la depunerea obligamentelor sale nu pregetă atât pe calea ziarului „Concordia” cât și prin mijlocirea respectivilor Domni Colectanți încă odată și finalmente a provoca pe toți membrii restanțieri ai acestei Asociațiuni ca obligamentele lor pe cei trei ani deîntâi ai Asociațiunii încât acele se află în restanță fără amânare cu atât mai vârtos să binevoiască a le depozita la Perceptorul Asociațiunei: căci altumintrea sub-semnata Direcțiune încă î(nainte) de eșirea anului curinte al Asociațiunei, și adevă î(nainte de 1ma Mai a(nul) c(urent) negreșit va pași în contra restanțierilor pe calea legii.

Deosebi M(ult) O(norata) Domnia ta ca Colectante ești rugat a lăți provocarea aceasta în cercul D(omniei) tale și prin coatingere nemijlocită cu restanțieri(i) a solicita depunerea restanțelor; având bunătațe de a face aici înștiințare despre rezultat până la capătul lui Faurar a(nul) c(urent) c.v.

Arad 1/13 ianuarie 866 Direcțiunea Asociațiunei române pentru cultura poporului român.

Mirune Românul
președ(înte) substit(ut)

Dionisie Păscuțiu m.p.

M(ult) O(noratul) Domn Thoma Sorban colectant în Carei
(

Pe verso:

In 11 Feurariu 866

La Nr. 20 și 21 Prot. Arhidiac(onal)

89 De la Direcțiunea Asociat(iei) rom(âne) de Arad

Prea Onoratei Domniei Sale

Domnului

Toma Sorban

Archidiaconul Părților Sătmărene colectante

N(agy) Károly

* lipsă în text.

III.

120/866

Prea onorate Domnule!

La epistola prea onoratei Domniei voastre d(in) d(a)tul 13 febr(uarie) 866 nr. 21 în care declarați, cum că de nu va ține Asociațiunea adunările generale și alte cetăți afară de Arad, adică de nu va fi mișcătoare, nici P(re) O(norata) Domnia v(oastră, ni)*ci alți domni nu veți mai fi membri Asoci(a)țiunei***, nici veți contribui la fondul aceleia.

! Direcțiu(nea A)*sociațiunei din ședința-i ținută în 26 februarie/10 martie a(nul) c(urent) are onoarea a-ți răspunde cum că lucrul acela nu stă în puterea nici în voința nemediată a Asociațiunei, însă fiindcă și dânsa e convinsă de foloasele ce ar izvorî dintr-aceea în privința consolidării Asociațiunei, n-au intrat lăsat din parte-și a întreprinde mediile recerute, de a putea efectui pe căile sale, ca Asociațiunea să-și poată ține adunările sale genrale și aliurea ce dorim cu toții.

De altă parte tocmai de n-ar succede precum voim, încă nu e motiv indestulător ca membrii obligați pe triemul¹ acesta care cesie² cu finitul lunii aprilie, a.c. să nu-și (in)deplinească obligamintele sale.

Arad, februarie 26/martie 10. Direcțiunea Asociațiunei române pentru cultura poporului român.

Lazăr Ionescu preside substituit,
Dionisie Păscuțiu,
not(arul dir(ec)țiunii).

(pe verso)

P.O.D. Thoma Sorban V.AD. în Satu Mare 120. De la Direcțiunea Asoc. rom. de Arad/Prea Onoratei Domniei sale/Domnului/Toma Sorban/Archidiacon gr. cat în părțile Satumarelui/Nagy Károly.

sus: în 31 martie 866/La nr. 31 Prot, Arhidiaconal. *Lupta românilor din județul Satu Mare*, p. 33, Doc. nr. 74.

* lipsă în text.

¹ Trimestru.

² Încetează.

**TROIS LETTRES INÉDITES DE „L'ASSOCIATION NATIONALE
DE ARAD POUR LA CULTURE ET LA PRÉSERVATION
DU PEUPLE ROUMAINE“.**

(Résumé)

L'auteur parle de trois lettres inédites datées (voir les annexes I—III) le 24 septembre/6 octobre 1865; 1—13 janvier 1866 et 26 février/3 mars 1866, émises par l'Association nationale de Arad pour la culture du peuple roumain, fondée en 1862 sur l'instance de George Popa.

Ces lettres montrent les liaisons politique et culturelles aussi entre les habitants de Satu Mare et Arad.